

## 1591 TARİHLİ TAPU-TAHRİR DEFTERİNE GÖRE ERZİNCAN' DA BULUNAN TARİHİ ESERLER

Yılmaz KIZILTAN  
(X) Öğretim Görevlisi

Osmanlı İmparatorluğunun idarî, askerî, sosyal, ekonomik, kültürel ve sanat tarihini tetkik için ilk önce başvurulması gereken en önemli kaynaklar, şüphesiz tapu-tahrir defterleridir. Bu defterler sayesinde imparatorluğun sosyal, ekonomik ve kültürel bünyesini meydana çıkarmak mümkün olduğu gibi, imparatorluğun sınırları içinde kalan ülkelerin de mahalli tarihlerini, ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarını ortaya koymak mümkün olmaktadır.

Erzincan' da ilk defa Yavuz Sultan Selim zamanında Bayburt ve Kemah sancakları ile birlikte 1516-1518 tarihleri arasında tahrir edilmiştir. İkinci tahrir 1530, üçüncüsü ise 1591 de yapılmıştır.

Osmanlı devrinde ve ondan önceki devirlerde ileri bir kültür ve hayat seviyesine sahip olduğu anlaşılan Erzincan' da cami, mescid, medrese, zaviye, han ve hamam gibi tarihi eserlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat 1047, 1457, 1583, 1787, 1888, ve nihayet 1939 senelerinde meydana gelen şiddetli depremler, bunların hemen hepsinin yıkılmasına sebep olmuştur.

1591 tarihli tahrir defterinde Erzincan' da 7 cami, 8 medrese, 4 mescid, 15 zaviye, 3 hamam, 1 darüşşifa, 1 hangâh ve 1 kervansaray tesbit edilmiştir. Ancak adı geçen mimari yapılardan bugün Erzincan' da bir kalıntı mevcut değildir. Bu sebeple bu eserler hakkında pek fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Tahrir defterinde adı geçen tarihi eserler şunlardır.

**AHÎ EYNE (AYNA) ÇELEBİ CAMİ :** Ahî Eyne Bey, 1348 lerde Erzincan' da Emir Eretna' ya tâbî olarak, Erzincan emirliği görevini yapmıştır. Ancak Ahî Eyne Bey' in Erzincan' a gelişi ve bu yerin emirliğini ele almasına dair elde pek fazla bilgi mevcut değildir. Buna rağmen, bölgenin güçlü Ahî liderlerinden birisi olduğu kesindir. Ahî Eyne Bey, 1348 de Akkoyunlu Türkmenlerinden Tur Ali Bey ve Bayburt Emiri Mehmet Rikaâbdârî ile birlikte, Trabzon' a karşı silahlı bir saldırı da bulunmuşlardır. Ahî Eyne Bey' in Erzincan' da hâkimiyeti 1352 tarihine kadar sürmüştür.<sup>(1)</sup>

Ahî Eyne Çelebi Camiini bu kişi yaptırmış olup, evkaf olarak varidatı 35 akçe olan bir tarladan ibaretti.

(x) Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Ana Bilim Dalı Öğretim görevlisi.

(1) Yaşar Yücel, *Mutahharien ve Erzincan*, DTCFD, Ankara 1982.

**HALİLULLAH CAMİ** : Aynı adı taşıyan mahallede bulunmakta idi. Mevlâna'nın müridlerinden Halilullah Çelebi'nin oğlu İsa Çelebi tarafından yapıldığı bilinmektedir.<sup>(2)</sup> Cami'nin evkafı arasında, şehirde II adet zemin, Sultan Hacı'ya ait tarlalar bulunmakta idi.

**GÜLABİ BEY CAMİ (ULU CAMİ)** : Erzincan'ın en büyük camileri arasında olup, camiyi yaptıran Gülabi Bey'dir. Ancak Gülabi Bey'in şahsiyeti hakkında pek fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Ancak Erzincan'da büyük hizmetlerde bulunmuş tarihi bir şahsiyet olduğu muhakkaktır. Ali Kemâli eserinde<sup>(3)</sup>, Gülabi Bey camii için "Bu camii Erzincan'ın Ezher'i idi. Avlusunda büyük ve meşhur adamlar tarafından inşa edilmiş, pek çok fuzûlaya kürsü olmuş, binlerce âlim yetiştirmiş, *bir çok medrese var idi*. "Caminin evkafı, Mitini köyünün bütün malikânesi ile bir bağ ve iki çiftlikten ibaretti.

**HACI MUSTAFA ÇAVUŞ CAMİ** : Camiyi Hacı Mustafa Çavuş adında birisi yaptırmış olup, evkafı arasında, bir kervansaray, bir hamam ve dört adet tarla idi.

**MELİK FAHREDDİN GAZİ MEDRESESİ** : Fahreddin Behramşah, Erzincan, Kemah, Divriği ve Şarkî Karahisar'ı içine alan bölgede 1072 de kurulan Mengüçük Beyliği'nin en ünlü hükümdarlarından birisidir.

Mengüçük Beyliği'nin Kemah-Erzincan kolunun hükümdarı Davut'un oğlu olan Behramşah, Mengüçükkoğulları arasında parasına ilk rastlanan hükümdardı. Behramşah, beylik merkezini Kemah'tan Erzincan'a kaldırdı. II. Kılıç Aslan'ın kızı ile evlendi. Altmışüç yıl (1162-1225) hüküm sürdükten sonra 1225 de öldü.<sup>(4)</sup>

Tahrirde adı geçen medreseyi Fanreddin Behramşâh yaptırmıştır. Rivayet'e göre, Behramşâh, Bahaeddin Veled henüz çocuk yaşta oğlu Celâleddin ile Anadolu'ya gelirken Erzincan'a da uğramış, İstemiye (Behramşâh'ın eşi) zaviyesinde misafir kalmış, çok dindar olan Behrâmşâh ve eşi onu hürmetle ağırlamışlardı. Behrâmşâh, Bahaeddin Veled'in isteği üzerine bu medreseyi yaptırmıştır.<sup>(5)</sup>

Tahrir defterinin bu kaydı Behramşâh'ın Erzincan'da bir medrese yaptırmış olduğuna dair kaynakların verdiği bilgileri doğrulamaktadır. XIII. yüzyıl başlarında yapılmış olan bu medresenin XVI. yüzyıl sonlarına kadar hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

Medresenin evkafı arasında, Hedirge, Ahurcuk ve Ahurekrek köylerinin 1/2, Ula köyünün 1/8, Hirebendi köyünün 1/8, Karakilit mezraasının hububat hisselerinin tamamı bulunmakta idi.

(2) Ali Kemâli, *Erzincan Tarihi*, İstanbul 1932, s.229.

(3) Ali Kemâli, a.g.e, s.236.

(4) M.Çağatay Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1975,s.169.

(5) Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s.61.

**İFTİHARÜDDİN MEDRESESİ** : İftiharüddin' in kişiliği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak II. Kılıç Aslan' ın İhtiyarüddin adlı bir vezirini tanırız. Behramşah, Kılıç Aslan' la oğlunun arası açılınca Konya' ya gitmiş ve baba ile oğlunun arasını bulmuştur. Dönüşte II. Kılıç Aslan ile oğlunun arasını açan vezir İhtiyarüddini de yanına alarak Sivas' a doğru yola çıkmış, fakat İhtiyarüddin yolda Türkmenler tarafından öldürülmüştür. Bu adın, yani İftiharüddin' in, İhtiyarüddin ile bir ilgisi olabileceği düşünülebilir.

**TORUMTAY MEDRESESİ** : Torumtay, Alââddin Keykûbad zamanında onun mir-i ahuru olup, II. Gıyaseddin Keyhusrey' in son yıllarında Amasya kalesi dizdarlığı görevinde bulunmuştur. Daha sonra Torumtay, Erzincan emirliği meselesinden dolayı Muiniddin Süleyman Pervane ile anlaşmazlığa düşmüştür. Her ikiside Baycu Noyan' a başvurmuşlar, fakat Baycu Noyan, Muiniddin Pervaneyi tercih etmiştir.(6)

Tahrir kayıtları, Torumtay' ın Amasya' dan başka Erzincan' da da bir medrese yaptırdığını, adı geçen şahsiyetin Erzincan' da görev yaptığını ortaya koymaktadır.

**TAHARTEN (MUTAHHARTEN) MEDRESESİ** : Erzincan emirliğinin kurucusu olan Mutahharten, aynı zamanda Anadolu tarihinin de ilginç simalarından biridir. Hareketli geçen bir mücadele hayatından sonra Erzincan-Erzurum, Kemah, İspir, Bayburt, Tercan, Koyulhisar ve Şarkî Karahisarı içine alan yerlerde söz sahibi olmuştur. 1379 da emîrlik tahtına oturan Mutahharten 1403 de öldü.(7)

Eretna oğullarının tabii varisi sıfatıyla, bu devletin eski topraklarına sahip olmak istemiştir. Mutahharten, zamanla değişen Anadolu siyasi şartları karşısında, Timur'a arkasını dayayarak iktidarını sürdürme emellerini sağlamak imkanına kavuşmuştur.

Mutahharten tarafından yapıldığı anlaşılan medresenin iki asırdan beri faaliyette bulunduğu tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Medresenin evkafı, Haksor mezraasının tüm hububat hissesi ile Vartinik köyünün 1/4 hissesinden ibaretti.

**ATABEY MEDRESESİ** : Atabey, Selçuklu devrine ait bir unvandır. Selçuklu şehzadelerini yetiştiren Atabek' ler aynı zamanda Selçuklularda divan üyeleri arasında idi. Erzincan' da bulunan Atabek medresesini yaptıran şahsında Selçuklu devri Atabeklerinden birisi olmalıdır. Evkafı Keleriç köyünün ve Keleriç mezrasının 1/3 hububat hisselerinden ibaretti.

**İBADİYE MEDRESESİ** : Evkafı bir bağ ile bir zeminden ibaret olup geliri 500 akçe idi.

(6) İsmet Kayaoğlu, *Torumtay Vakfıyesi*, *Vakıflar Dergisi*, c. XII, s. II.

(7) Yaşar Yücel, *a.g.e.*, s.53.

**LALA MEDRESESİ** : Tahrirde cüz-han olarak kaydedilmiş olup, evkafı bir çiftlikten ibaret olup, varidatı 400 akçe idi.

**ÖZBEK MEDRESESİ** : Vakfın vasisi olmadığı için cüz-han kaydedilmiş olup, yarım çiftlik evkafı olup, geliri 400 akçe idi.

**PİR ÖMER BEY ZAVİYESİ** : Pir Ömer Bey, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un 1410'da Erzincan'ı Mutahharten'in oğlu Şeyh Hasan'ın elinden aldıktan sonra Erzincan'a tayin ettiği emirlerden birisidir. 1419'da Pir Ömer, Kemah kalesini kuşatmış, buranın hakimi bulunan Kara Yülük Osman'ın oğlu Yakub'u esir almıştır. Pir Ömer daha sonra Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmüştür.<sup>(8)</sup> Erzincan'da Ömer Dede adıyla anılan türbe bu şahsa ait olmalıdır.

**UĞURLU MEHMED BEY ZAVİYESİ** : Uzun Hasan'ın büyük oğlu olup, Otlukbeli savaşı öncesi Şiraz valisi idi. Otlukbeli savaşından sonra, babasına isyan ederek önce Memlûklulara sığınmış, ancak Memlûklularla anlaşamayınca daha sonra Osmanlı Devletine sığınmıştır. Fatih'in kızı Gevher Sultanla evlenmiş, Sivas beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Uzun Hasan'ın annesi Selçuk Begüm Sultan, Uğurlu Mehmed'i hükümdarlık vaadi hilesiyle Erzincan'a gittiğinde onu yakalatarak öldürtmüştür. (1477) <sup>(9)</sup>.

Evkafı şehirdeki üç parça bağ ve bahçe ile Sürbehan köyünün 2/10, Köşünkâr köyünün 1/2 hububat hisselerinden ibaretti. Uğurlu Mehmed'in mezarı Erzincan'da Fethullah mahallesinde bulunmakta idi. <sup>(10)</sup>

**VELED BEY ZAVİYESİ** : Akkoyunlu beylerinden Veled Bey tarafından yaptırılmış olmalıdır. Evkafı şehirde bir zemin ve bir çiftlikten ibaretti. Geliri 700 akçe idi.

**AHİ EYNE BEY HANGAHI** : Bu hangâh'ı Erzincan emirlerinden Ahî Eyne Bey yaptırmıştır. Evkafı, iki bağ, bir tarla ve Şeyh Kınaç karyesinin 1/2 hububat hissesinden müteşekkildi.

Bunların dışında tahrir defterinde, Dar-ı Zadeğâh, Ebu İshak, Haydarîhane, Hacı Bey, İslâm Şah, Kalender, Kara Abdal, Kudbeddin, Mevlâna Ali, Mevlevîhane ve Rum Saray adları ile anılan birçok zaviyeye rastlanılmıştır.

Erzincan'da çok sayıda medrese ve zaviyenin bulunması, XVI. yüzyıl sonlarında Erzincan'ın gerek sosyal, gerekse kültür bakımından ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Sonuçta şu gerçekte ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca bir ülkeye nüfus bakımından hangi millet hakim olmuşsa, yer ve sanat eserlerinin adları da o milletin dili ile

(8) Faruk Sümer, *Karakoyunlular maddesi*, İ. A. c.6, s. 300.

(9) İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1964, c. II. s. 104.

(10) Alî Kemâli, a.g.e., s.230.

ifade edilmiştir. Dolayısıyla Erzincan ve çevresinde de birçok köy ve mahalle adları ile, tarihi eserlerin adlarının Türkçe olması, ayrıca tarihi eserlere adları verilen şahsiyetlerin, XVI. yüz yıldan çok önce yaşamış olmaları, bu bölgenin XI. yüz yıldan beri bir Türk yurdu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

### **BİBLİYOGRAFYA**

ALİ KEMÂLİ, Erzincan Tarihi, İstanbul 1932

FARUK SÜMER, Karakoyunlular maddesi, İ.A., c.6

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, Ankara 1964, c.II

İSMET KAYAOĞLU, Torumtay vakfiyesi, Vakıflar dergisi, c.XII

İSMET MİROĞLU, Erzincan ve Kemah sancağı, TTK. yayınları, Ankara 1986

M. ÇAĞATAY ULUÇAY, İlk Müslüman türk Devletleri Tarihi Ankara 1975

OSMAN TURAN, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973

YAŞAR YÜCEL, Mutahharten ve Erzincan Emirliği, DTCFD, Ankara 1982

1591 tarihli Erzincan Tahrir defteri, Tapu kadastro arşivi.

41 nolu defter.